

ZNAČENJE HRVATSKOCRKVENOSLAVENSKE OSNOVE SMĚR- I PREVOĐENJE NA STAROOCRKVENOSLAVENSKI

Vida LUČIĆ, Zagreb

1. UVOD

Leksemi hrvatskocrkvenoslavenske osnove *směr-*, sljednika starocrkvenoslavenske osnove *smēr-*, izriču jedan od središnjih koncepata biblijskoga i kršćanskoga svjetonazora: poniznost. Velik broj primjera leksema koji ga leksikaliziraju u hrvatskoglagoljskim biblijskim tekstovima pokazuje važnost toga koncepta.

Temeljna će metoda u prepoznavanju značenjske strukture leksema rečene osnove biti izlučivanje različitih scenarija koji pokazuju prototipne situacije u kojima se koriste leksemi promatrane osnove. Scenariji su sastavljeni prilagođenim *prirodnim semantičkim metajezikom* (eng. *Natural Semantic Metalanguage*) koji stvara A. Wierzbicka sa svojim suradnicima. Točnije, rabit će se popis od šezdesetdvaju do sada pronađenih primitiva (v. WIERZBICKA 2003²: 8 ili WIERZBICKA i HARKINS 2001: 12 gdje nedostaje jedino primitiv TRENUTAK) i pripadajuća im sintaksa. Primitivi će biti ispisani velikim tiskanim slovima da se razlikuju od istoobličnih leksema hrvatskoga jezika. Koncepti su i značenja o kojima je riječ u ovome članku složeni. Zbog toga je odlučeno da se oni sažmu samo na nužne elemente koji će se nazvati koracima. U dva će se scenarija unijeti formulaičan izraz za značenje leksema *ljubiti* jer je ono nuždan čimbenik tih scenarija, a njegovo bi određenje postojeće scenarije prekomjerno usložnilo. Osim toga u scenarije će se unijeti redni brojevi koraka kada se time izbjegava ponavljanje čitavih sintagma primitiva.

U upoznavanju će se značenjske strukture uporabiti metoda koja je nezaobilazna u istraživanju starocrkvenoslavenskoga i hrvatskocrkvenoslavenskoga s obzirom na prijevodnu narav velike većine tekstova pisanih tim jezicima: prepoznavanje prijevodnih parova koje tvore leksemi grčkoga i latinskoga jezika s jedne te leksema slavenskih jezika s druge strane. Ti će se parovi nazivati prijevodnim obrascima. S obzirom da su gotovo svi biblijski tekstovi sačuvani u prijevodima s grčkoga (osim Tob, Jdt, Est, Sap,

Eccl te 1 Mach i 2 Mach), koji su kasnije prilagođeni tekstu VULGATE, posebna će se pozornost obratiti na prijevodne obrasce koji sadrže grčki leksem. Pronalaženjem razloga za izbor određenih prijevodnih obrazaca istodobno se provjerava odgovaraju li predloženi scenariji primjerima uporabe leksema promatrane osnove.

Korpus je primjera pripremljen za ovo istraživanje dio korpusa za izradu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (u nastavku teksta: RCJHR) koji se priređuje u Staroslavenskome institutu u Zagrebu. Primjeri će biti označeni kraticama uobičajenima za VULGATU jer su tako označeni i primjeri u korpusu za RCJHR. Za primjere će se tek izuzetno navoditi više od jednoga izvora. Iscrpnim bi se navođenjem svih uspoređenih izvora tekst bespotrebno opteretio jer su razlike među izvorima u biblijskim tekstovima sa semantičkoga stajališta uglavnom zanemarive.

2. RELEVANTNI MORFOLOŠKI, ETIMOLOŠKI I LEKSIKOGRAFSKI PODACI

Hrvatskokrkvenoslavenska se osnova *smêr*- razvila iz scsl. *smêr*- nakon izjednačenja *ъ* i *ь*. Starocrkvenoslavenski se prefiks razvio iz praindoeuropskoga prijedloga **ksun* (v. MALLORY i ADAMS 1997: 646). Značenje se afiksalnoga dijela može dobro predstaviti hrvatskim prijedlogom “s”. Korijenski je dio osnove *mêr*- nastao proširenjem formantom *r* korijena **mê-*, nastaloga od praie. **meh₁*- (v. MALLORY i ADAMS 1997: 374, usp. SKOK 1972: 437). Značenje se korijenskoga dijela osnove može predstaviti značenjem usporedne hrvatske osnove *mjer*-, a odnosi se na mjeru vremena, prostora, težine i sličnoga. U slavenskim je jezicima novonastali korijen *mêr*- oblikom postao sličan korijenu *mir*- koji se razvio od praie. **mer*-. Značenje je korijena *mir*- izvorno vezano za koncept smrti (MALLORY i ADAMS 1997: 150), a u slavenskim je jezicima metonimizacijom dobilo i značenje vezano za koncept mira. Rečenome je zbližavanju oblika korijena *mêr*- i *mir*- pridruženo i njihovo značenjsko zbližavanje (usp. SKOK 1972: 428).

Grčkoj je osnovi *ταπειν*- korijen **ταπ*- čije je značenje vezano za koncept nizine, u konkretnoj i metaforičkoj inačici. Tako *ταπεινός* znači “nizak (položaj u prostoru)”, a u metaforizaciji “nizak (položaj u društvu)” ili “opći, javni”, “ponizan” (FRISK 1973: 854). Latinskoj je osnovi *humil*- u korijenu *hum*- od praie. **ghom*-. Osnovno joj je konkretno značenje vezano za koncept zemlje (tla). U metaforičkome značenju, vezanome za koncept poniznosti, osnova služi za prijevod leksema gr. osnove *ταπειν*- (WALDE 1938³: 664-665).

3. OSNOVNI PODACI O PREVOĐENJU NA SCSSL. I PRIJEVODNI OBRASCI

Prijevodni se obrasci vezani za hrvatskokrkvenoslavenske tekstove mogu prepoznati zbog toga što je jedna od temeljnih metoda prevoditelja doslovan prijevod. Ipak, zbog manje sofisticiranoga slavenskoga leksika vezanoga za biblijske

teme, prevoditelj je više značenjski srodnih grčkih i latinskih leksema prevodio istim slavenskim leksemom (usp. VRANA 1985: 116). Tako je i u prijevodu s grčkoga i u prijevodu s latinskoga, ali ne u istoj mjeri.¹ Metod u *Makedonskome ćirilskome listu*² govori o načelu primijenjenome u prevođenju na starocrkvenoslavenski, prvenstveno Svetoga pisma: "...nisu nam potrebne riječi i izrazi nego njihov [tj. evanđeoski] smisao. Zato, gdje se složiše grčki i slavenski, izrazismo se istom riječju; a ondje gdje izraz bijaše dalek, ili bi pomutio smisao, usudismo se upotrijebiti drugu riječ... Ne valja se svagdje obazirati na grčku riječ nego treba čuvati smisao... Jer, prevodimo jasnu poruku Evanđelja, a ne točnost riječi." (BRATULIĆ 1985: 132). Čini se da Metod govori o tomu da prevoditelj treba prevoditi u jednome slučaju doslovno a u drugome idiomatski. Doslovnomu je prevođenju u središtu oblik, a idiomatskomu značenje leksema.³ Metod osim toga navedenim retcima govori da prevoditelj narav procesa prevođenja u dvojbenim situacijama bira pojmiti komunikacijski a ne jezikoslovno, tj. više se brine o jednakovrijednosti sadržaja poruke nego jednakovrijednosti uporabljenih jezičnih jedinica, dakle i jednakovrijednosti značenjskih struktura.⁴ U ovome će se radu na malome odabranome korpusu provjeriti provedba tih teoretskih prevoditeljevih postavki.

U Tablici 1. mogu se vidjeti prijevodni obrasci u kojima se rabe leksemi osnove *smêr*- u biblijskim tekstovima.

Tablica 1. Prijevodni obrasci leksema osnove *smêr*- u biblijskim tekstovima

	Psaltir	Stari Zavjet (osim Psaltira)		Novi Zavjet	
	Psalmi	prijevod s grčkoga	prijevod s latinskoga ili prilagodba tekstu <i>Vulgate</i>	Evanđelja	Apostol
<i>smêriti (se)</i>	29x ταπειν-	16x ταπειν- 1x ὀμάλιον	6x <i>humil</i> - 1x <i>ridere</i>	3x ταπειν-	3x ταπειν- 1x καταλλαγ-
<i>smêrati (se)</i>	2x ταπειν-	4x ταπειν- 2x ειρην-			
<i>smêrevati (se)</i>	1x ταπειν-				
<i>smêrenb</i> *	7x ταπειν-	6x ταπειν-	4x <i>humilis</i>	1x ταπειν-	6x ταπειν-

¹ O stanju starocrkvenoslavenskih prijevoda u hrvatskoglagoljskim spomenicima v. GRABAR 1986. O velikoj sličnosti prijevoda s grčkoga i prijevoda s latinskoga u pogledu odnosa doslovnoga i slobodnoga prijevoda u evanđeoskim starocrkvenoslavenskim tekstovima te o mogućnosti utjecaja latinskoga biblijskoga teksta na starocrkvenoslavenski prijevod grčkoga predložka v. VRANA 1984: 116-118.

² Tekst je toga mjestimično vrlo oštećenoga spomenika izdala A. МИНЧЕВА 1978: 76-89. O podrijetlu teksta v. MAREŠ 1982-1983: 5-14. Prijevod se na hrvatski jezik nalazi u BRATULIĆ 1985: 131-133.

³ O vrstama prevođenja i njihovim vrijednostima v. npr. LARSON 1984.

⁴ O jednakovrijednosti ili *ekvivalenciji* u prevođenju v. npr. IVIR 1978.

	Psaltir	Stari Zavjet (osim Psaltira)		Novi Zavjet	
	Psalmi	prijevod s grčkoga	prijevod s latinskoga ili prilagodba tekstu <i>Vulgate</i>	Evangelja	Apostol
<i>smêrenie</i>	11x ταπειν-	5x ταπειν- 1x σύγκριμα 1x σύγκρισις 1x 0	4x <i>humilis</i>	2x ταπειν-	3x ταπειν- 2x καταλλαγή- 1x ἀφελότης 1x μετριοπαθεῖν 2x?
<i>smêra</i>		1x σταθμός			
<i>smêreno</i>	1x ταπειν-				

* Odnosi se samo na primjere pridjeva. Primjeri participa istoga oblika uvršteni su u primjere leksema *smêriti (se)*.

0 – slavenski je leksem umetnut (u grčkom ili latinskom tekstu prijevodnoga predloška nema leksema koji bi bio preveden leksemom osnove *smêr*-)

? – grčki ili latinski tekst prijevodnoga predloška nije utvrdio ili nije utvrđen

Iz Tablice 1. vidljivo je da su najčešći prijevodni obrasci: gr. ταπειν- prema hosl. *smêr*- kao sljednik prijevodnoga obrasca gr. ταπειν- prema scsl. *smêr*- te lat. *humil*- prema hosl. *smêr*- kao sljednik obrasca s gr. ταπειν-. Tako se u primjerima za relativno čest leksem *smêrenie* ostvaruju jedino ti obrasci. Prijevodni se obrazac s gr. ταπειν- pojavljuje u 77% primjera. Pribroje li se i primjeri prijevodnoga obrasca s lat. *humil*- obuhvaćeno je 88% ukupnoga broja obrađenih primjera. Navedeni će se prijevodni obrasci odrediti kao prototipni. U istraživanju će se obraditi svi primjeri neprototipnih prijevodnih obrazaca jer oni bacaju različita svjetla na koncept koji glagoljaš ima na umu pri uporabi leksema osnove *smêr*-.

4. RAŠČLAMBA ZNAČENJA

4.1. Primjeri koji su značenjski izravno vezani za značenje sastavnica scsl. sь- /hosl. s- i scsl/hosl. mêt-

U korpusu obrađenih primjera nalaze se četiri primjera neprototipnih prijevodnih obrazaca (s gr. σταθμός, σύγκρισις, σύγκριμα te μετριοπαθεῖν) koji se značenjski bitno razlikuju od ostalih primjera. Riječ je o sljedećim primjerima: Sir 6,15: *drugu vêrnu nêstê cêni i nêstê smêri dobrotê ego* (BrVO 376a) prema gr. φίλου πιστοῦ οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα, καὶ οὐκ ἔστιν σταθμὸς τῆς καλλονῆς αὐτοῦ, Dn 2,30 *smêreniê dêla êkože vzvêstiti* (BrVO 438d) prema gr. ἔνεκεν τοῦ τὴν σύγκρισιν τῷ βασιλεῖ γνωρίσαι, Dn 4,21 *se že skazanie c(êsa)ru i smêrenie višnago estb* (BrVO 444a) prema gr. τοῦτο ἡ σύγκρισις αὐτοῦ, βασιλεῦ, καὶ σύγκριμα ὑπίστου ἐστίν, te Hebr

5,2 (*arhierêi*)...*smêreniemy peči se mogi* (BrVO 241a) prema gr. (ἀρχιερεὺς)... μετροπαθεῖν.

Prijevodni je obrazac s gr. μετροπαθεῖν (Hebr 5,2) jedini u kojemu se grčki i hrvatskokrkvnoslavenski korijenski morfem podudaraju (gr. μετρο- prema hosl. *-mêr-*). Za čitav je scenarij vjerojatno najbolji primjer onaj iz Sir 6,15 u kojemu prevoditelj pravilno prevodi neprototipno značenje grčkoga leksema σταθμός, «protuteža», jer sadrži značenjsku komponentu vezanu za morfem *sb-/s-* (odnos dvaju entiteta) i komponentu vezanu za *mêr-* (težina). Značenjska će se inačica o kojoj je riječ predstaviti kao A scenarij.

A scenarij

1. Y JE NAJBOLJI U NEČEMU

2. X JE U NEČEMU iz 1. KAO Y ili HOĆE BITI KAO Y

NETKO MOŽE REĆI NEŠTO KAO: X je *smêr-en* Y-u

U primjerima iz Dn 2,30 i 4,21 značenja se leksema *smêrenie* može prepoznati kao «značenje» odnosno «odluka». «Značenje» ili «odluka» ishod su procesa razmišljanja koji se razumijeva kao proces u kojemu se uspoređuju (omjeravaju) različite mogućnosti da bi se pronašla ona koja najbolje odgovara. Procesi su stvaranja novih značenja dovršeni konceptualnom metonimizacijom “ishod ili posljedica za uzrok”⁵. Nakon njega se leksem *smêrenie* ne veže više za proces razmišljanja, nego za njegov ishod: pronađeno «značenje» ili donesenu «odluku».

4.2.1. Primjeri prototipnih i s njima značenjski povezanih neprototipnih prijevodnih obrazaca u starozavjetnim tekstovima.

U primjerima se za leksem *smêriti (se)* uočava razlika između konkretnoga i metaforičkoga značenja. Konkretno se značenje pojavljuje u dva starozavjetna primjera: Is 2,9 (BrVO 18a *prêklonit se č(lovê)k i smêrit se muž*) prema gr. ἔκυψεν ἄνθρωπος, καὶ ἔταπεινώθη ἀνήρ i Sir 4,7 (BrVO 374d *bolarinu smêrai gl(a)vu svoju*) prema gr. μεγαίσανι ταπεινὸν τὴν κεφαλὴν σου. U tim primjerima čovjek (Y) spušta neki entitet (X) koji nema svoje vlastite volje ni sposobnosti samostalnoga kretanja. Scenarij će se konkretnoga značenja označiti kao prvi scenarij i izreći će se ovako:

Prvi scenarij

1. X JE OVDJE

2. Y POMIČE X-a NIŽE OD OVDJE

NETKO MOŽE REĆI NEŠTO KAO: Y je *smêr-io* X-a

Tri su razloga zbog kojih je vrijedno posebnu pažnju usmjeriti na primjere iz Psaltira. Prvo, jezik Psaltira najbolje čuva arhaične jezične crte. Drugo, u njemu su leksemi osnove *smêr-* obilno zastupljeni. Treće, glagoljaši su ga znali napamet zbog

⁵ BLANK (2003: 281) u kontekstu svoje tipologije polisemije uvodi pojam *konceptualna metonimija* ili *shema bliskosti* (eng. *contiguity schema*).

čega je jezik Psaltira mogao utjecati na kasnije hrvatskologoljaške prijevode s latin-skoga. U Psaltiru je posvjedočeno samo metaforično značenje, ali neki primjeri ipak čuvaju jasniju vezu s konkretnim značenjem od drugih. Među takvima su sljedeći primjeri: Ps 142,3 *vragb d(u)šu moju smerilb estb na z(e)mli životb moi* (PsLob 88v), Ps 43,26 *smeri se v prbšt b d(u)ša n(a)ša* (PsLob 29r), Ps 146,6 *g(ospod)b ... smeracet že grêšniki do z(e)mlê* (PsLob 90v-r), Ps 43,20 *smeril ni esi na meste ozlobleniê* (PsLob 29r), Ps 10,10 *ničago ... privlačetb v seti svoei smerit se* (PsLob 5r). Zajednički im je konkretni cilj kretanja: *zemla, prbšt b, mêsto, sêtb*.

Samo je *smêr*-enje pojmljeno kao čovjekovo metaforično kretanje s nekoga višega na neki niži položaj. U Ps 43,20 *smeril ni esi na meste ozlobleniê* (PsLob 29r) vidljivo je da zapravo nije riječ o konkretnome spuštanju na neko fizički niže mjesto, već se kretanje odvija u duhovnome prostoru. Isto je još jasnije u Ps 105,43: *smeriše se v bezakoni(!) svoihb* (PsLob 71r). Uzroci su *smêr*-enja: oholost kao u Ps 17,28 *ti ... oči grđihb smeriši* (PsLob 9v), kleveta kao u Ps 71,4 *smeritb klevêtnika* (PsLob 46v), manjak straha Božjega i odbijanje popravka ponašanja u Ps 54,20 *b(og)b ... smerit'e ... nêstb bo imb izmêneniê ni uboêše se b(og)a* (PsLob 35v), grijeh kao u Ps 37,4-6 i 9 *ot ... grehb moihb ... bêzakoniê moê ... bezumiê moego ... smerih se zelo* (PsLob 24v), bezakonje kao u Ps 89,8 i 15 *položil esi bezakoniê n(a)ša prêd' toboju ... smeril ni esi* (PsLob 61r), počinjena nepravda kao u Ps 106,17 *bezakoni bo radi svoihb smeriše se* (PsLob 71v), kršenje Božjih zapovijedi *bl(a)go mnê êko smeril me esi da nauču se opravdaniemb tvoimb* (Ps 118,71). Navedeni se uzroci mogu svesti na čovjekovu želju da svojom silom postane poput Boga, da bude gdje je Bog. Na temelju navedenoga može se prepoznati drugi scenarij u kojemu će čovjek biti označen kao X, a Bog kao Y.

Drugi scenarij

1. X ŽIVI DOLJE, Y ŽIVI GORE
2. X MISLI: JA SAM KAO Y
3. X SE POMIČE GORE
4. Y POMIČE X-a NIŽE od DOLJE

NETKO MOŽE REĆI NEŠTO KAO: Y je *smêr*-io X-a

5. X SE OSJEĆA JAKO LOŠE
6. X ZNA: LOŠE SE OSJEĆA ZBOG 2-4.

NETKO MOŽE REĆI NEŠTO KAO: X se *smêr*-io

7. X KAŽE Y-u: MISLIO SAM i UČINIO LOŠE u 2-4.
8. Y POMAKNE X-a na DOLJE
9. X ZNA, OSJEĆA I KAŽE Y-u: TI SI JAKO DOBAR

Scenarij ima dva središta koja se razlikuju u sadržaju tematskih uloga vršitelja i trpitelja. U prvome je središtu (iza 4. koraka) vršitelj Bog, a trpitelj čovjek. U drugome (iza 6. koraka) vršitelj su i trpitelj isti, čovjek. Leksemi se osnove *smêr*-u neposrednome kontekstu najčešće pojavljuju u opreci s leksemima osnove: *vnes-/vznos-* kao u Ps 130,2 *aêe ne smerih se i aêe vzn(e)s'na d(u)šu moju* (PsLob 84r-v),

Ps 74,8 *b(og)b ... sego smêraaetb a sego vzositb* (PsLob 49v), Ps 9,14 *vii smerenie moe ot vragb moihb vzsese me ot vratb semr tnihb*. Osim te opreke, i čitav širi jezični kontekst biblijskoga teksta kojemu je svojstvena metaforizacija “iz izvorne domene fizičkoga prostora u ciljnu domenu duhovnoga prostora”⁶ govori u prilog prepoznavanja trinoma cilja kretanja (GORE, DOLJE, NIŽE OD DOLJE) kao ključnoga za ostvarenje scenarija vezanih za lekseme osnove *smêr*- u specifično biblijskome kontekstu. Taj se scenarij u punini ostvaruje u Ps 118 u kojemu se tri puta pojavljuje leksem *smêriti* i tri puta leksem *smêrenie*. U ostalim se primjerima, npr. Ps 17,28, Ps 24,18, Ps 37,9, Ps 38,3, Ps 71,4, Ps 87,18, Ps 89,3, Ps 89,15, Ps 105,43, Ps 106,17 ili Ps 135,23 ostvaruju dijelovi drugoga scenarija.

U okviru se drugoga scenarija može tumačiti i značenjska promjena vezana za prijevodni obrazac s lat. *ridere*: u Job 21,3 *po g(lago)lêhb moi h ... smêrite se* (BrN₂ 213a) prema lat. *post mea si videbitur verba ridete* po specijalizaciji⁷ značenja predstavljena drugim scenarijem na 4. korak. Nakon te je specijalizacije proces oblikovanja značenja dovršen metaforizacijom “iz domene fizičkoga prostora u domenu psihičkoga prostora”, a kretanje s više na nižu razinu metaforizacijom postaje vrijednosna ocjena osobe: iz DOBRO u LOŠE. Po postupku specijalizacije navedenom je primjeru srodan i Ps 34,14 *êko iskr nêmu êko bratu ... tako ugaždahb i êko plače i setue tako smereah se i o mnê vzveseliši se* (PsLob 21v). Tu se značenje drugoga scenarija specijalizira na 5. korak, što se naglašava oprečnim sintagmatskim odnosom s glagolom *vzveseliti se*.

Drugi se scenarij može odrediti prototipnim scenarijem za lekseme osnove *smêr*- u starozavjetnim tekstovima. On je ostvaren u mnogo većem broju primjera od prvoga scenarija, a uz to je podložan procesima promjene značenja što je svojstvo prototipnih značenja.

4.2.2. *Primjeri prototipnih i s njima značenjski povezanih neprototipnih prijevodnih obrazaca u novozavjetnim tekstovima.*

U novozavjetnim se tekstovima leksem *smêriti (se)* pojavljuje jednom u konkretnome značenju, prema prvome scenariju: L 3,5 *vsbka gora i hlbm' smêrit se* (MVat₄ 7a). Bez obzira na metaforično značenje čitavoga toga izričaja u kojemu *gora* i *hlbm'* označavaju ohologa čovjeka, u tom primjeru ipak treba pripisati konkretno značenje leksema *smêriti (se)*. *Gora* su i *hlbm'* entiteti podloženi *smêr*-enju bez volje, osjećaja ili sposobnosti da svjesno djeluju pa se ne mogu pojaviti u drugome scenariju u kojemu je sudjelovanje pridržano osobama.

Primjeri Ph 2,7 (BrLab 127b *na s(e)be s'mêri obr(a)z b r(a)ba*), Ph 2,8 (MVat₄ 73a *smêri sebe biv'poslušliv'do semr'ti*), A 8,33 *v smêreni sud'ego vzsese se* (MVat₄ 114d) dijelom odgovaraju drugomu scenariju, ali imaju i dovoljno osobitosti da zahtijevaju

⁶ Biblijski je redak L 2,14 *sl(a)va vb višnih' b(og)u i na zemli mir'v êl(o)v(ê)cêh' bl(a)govoleniê* (MVat₄ 9a) možda najbolji primjer te metaforizacije.

⁷ O procesu specijalizacije u kontekstu promjena značenja kojih procesi započinju na dijelu značenjske strukture v. GEERAERTS 1997: 77-78.

zaseban scenarij. Sva se tri primjera odnose na Isusa koji će se obilježiti kao Z. Isusa je potrebno označiti drugačije od X i Y jer je njegova narav dvojna: posve jednaka X-u i posve jednaka Y-u. Takva mu narav omogućuje da se ponaša i kao X i kao Y što on i čini. Zbog toga je treći scenarij složeniji od drugoga.

Treći scenarij

1. X ŽIVI DOLJE, Y ŽIVI GORE, Z ŽIVI GORE
 2. Z JE KAO Y
 3. Y *LJUBI Z-a i X-a, Z *LJUBI Y-a i X-a
 4. Z SE POMIČE DOLJE (ZBOG TOGA ŠTO LJUBI X-a)
- NETKO MOŽE REĆI NEŠTO KAO: Z se *smêr*-io
5. Z JE KAO X
 6. Z SE NE POMIČE GORE
 7. X MISLI: Z MISLI DA JE KAO Y, a Z JE KAO X
 8. X MISLI: JA SAM KAO Y
 9. X POMIČE Z-a NIŽE OD DOLJE
- NETKO MOŽE REĆI NEŠTO KAO: Z se *smêr*-io
10. Z SE OSJEĆA JAKO LOŠE
 11. Z UMRE (JER JE KAO X)
 12. Z ŽIVI (JER JE KAO Y)
 13. Y POMIČE Z-a GORE
 14. Z-ovo POMICANJE DOLJE I GORE ČINI DA DOLJE I GORE POSTANU JEDNO

Treći scenarij ima dva središta, ali su ona različita od onih u drugome. U prvome su središtu (iza 4. koraka) vršitelj i trpitelj *smêr*-enja isti, Isus. U drugome (iza 9. koraka) čovjek može *smêr*-iti Isusa samo zato što Isus kao Bog to dopušta. Zbog toga se ne može reći da je čovjek *smêr*-io Isusa, što se potvrđuje i u primjerima. Tako se Isus *smêr*-uje kao Bog (koraci 2. i 4, a oprimjereno u Ph 2,7), a zatim i kao čovjek (koraci 5. i 11⁸, a oprimjereno u Ph 2,8). Srž je razlike trećega i drugoga scenarija u koracima 5-9. Uz navedeni scenarij treba naglasiti da u popisu primitiva u A. WIERZBICKA 2003. nema *LJUBITI niti se on može izvesti kao *aloleks*⁹ postojećih primitiva. *LJUBITI se ovdje stavlja kao formula za scenarij koji bi definirao značenje toga leksema. S obzirom da je koncept ljubavi dovoljno složen da zahtijeva zasebnu obradu, ovdje će se rečenim izrazom poslužiti kao formulom. Leksemi kojima se u starocrkvenoslavenskome izriče koncept ljubavi obrađeni su leksikografski (usp. rječničke članke u SLOVNÍKU pod lemmama koje sadrže korijen *ljub*-), ali nije učinjena i raščlamba koja bi onomasiološki ili semasiološki obradila lekseme koji u starocrkvenoslavenskome izriču koncept ljubavi. Među hrvatskokrkvenoslavenskim leksemima koji konceptualno i značenjski odgovaraju tim starocrkvenoslavenskim leksemima leksikografski su obrađeni samo neki, jer je RCJHR trenutno objavljen do leksema *gorušьnъ* (obrađeni su leksemi: *vzljubiti*, *vzljublati*, *vzljublenie*, *vzljublenikъ*, *vzljublenica*, *vzljublenъ*). Zato će ovdje pomoći sljedeća filozofsko-teološka naznaka

⁸ Dogadaj je iz 11. koraka samo ishod pojačanja 10. koraka.

⁹ Možda bi bolji termin bio *aloprimitiv* iako WIERZBICKA (1996: 26) rabi termin *aloleks*.

poimanja ljubavi u kršćanskome svjetonazoru: svojstvo je ljubavi da ljubljenoga želi izjednačiti s ljubiteljem. U odnosu je Boga i čovjeka taj postupak svediv na pobožanstvenjenje čovjeka koje je, barem *de jure*, automatska posljedica Božjega *smêr*-enja kojim se Bog svojevolutno svodi na čovjeka kao u trećemu scenariju. Izjednačenje je u konceptu ljubavi analogno pomirenju u konceptu poniznosti, a oboje vodi ujedinjenju.

Trećemu je scenariju najbliži starozavjetni primjer Ps 34,12-13 *vzdaêhu mnê zla vz dobra ... az že vnêgda oni ogavie tvorahu mnê oblačah se va vretiêe smerih 'postomb d(u)šu moju i m(o)l(it)va moê v lono moe vzvrati se* (PsLob 21v). Tu se čovjek *smêr*-uje poput Isusa u primjeru u Ph 2,7: uzima na sebe *smêr*-enje koje pripada njegovu bližnjemu.

U svjetlu trećega scenarija može se bolje razumjeti starozavjetni primjer iz Is 45,2 *az '...slavnie z(e)mle smêru* (MVat₄ 6a) u kojemu se leksem *smêriti* rabi prema gr. ὀμάλιξιεν. Stih se ne pojavljuje u *Grigorovičevu parimejniku*, a nije naveden ni u natuknicama SLOVNÍKA, pa se može pretpostaviti da nije sačuvan u spomenicima starokrkvenslavenskoga. Jezik *Izaije* u hrvatskoglagojskim spomenicima još nije obrađen zbog čega treba utvrditi je li riječ o prijevodu s grčkoga ili latinskoga. Potpuna je grčka paralela ὄρη ὀμάλιῶ, a latinska *gloriosos terrae humiliabo*. Podudaranje u glagolskome obliku grčkoga i hrvatskokrkvenoslavenskoga leksema (prezent indikativa aktivnoga) pokazuje da je redak preveden s grčkoga jer je u latinskome glagol u indikativu futura I. aktivnoga. Umetanje *slavnie* pokazuje da je tekst prilagođen VULGATI. Rečeni primjer daje uvid u razlog zbog kojega je slavenski prevoditelj odabrao osnovu *smêr*- za prijevod leksema grčke osnove ταπειν-. On koncept snižavanja koji se u Is 45,2 leksikalizira osnovom *smêr*- razumije dijelom složenijega koncepta uravnjivanja ili izjednačavanja koji je obuhvaćen trećim scenarijem. To je zanimljivo s obzirom da je značenje primjera Is 45,2 konkretno, a ne metaforično kao u trećemu scenariju.

Iako treći scenarij ima samo nekoliko primjera, potrebno ga je prepoznati jer on, osim što se nadovezuje na drugi, pretpostavlja novozavjetni scenarij koji se nagoviješta u navedenim starozavjetnim primjerima iz Ps 17,28, Ps 130,2, Ps 9,14. Potvrde se za taj četvrti scenarij pronalaze npr. u sinoptičkim mjestima u L 18,14 *vsak' vznosei se smêrit se a smêraei se vzneset se* (MVat₄ 142b) i Mt 23,12 *iže bo vznosit se smêrit se a iže smêraet se vzneset se* (MVat₄ 39a). U prvim je dijelovima tih primjera (L 18,14 *vsak' vznosei se*, Mt 23,12 *vznosit se smêrit se*) značenje leksema *smêriti* (*se*) kao u starozavjetnim primjerima u okviru drugoga scenarija. U drugim je dijelovima primjera (L 18,14 *smêraei se vzneset se*, Mt 23,12 *smêraet se vzneset se*) značenje poput onoga u trećemu scenariju (usp. 4. i 13. korak), ali na mjestima Z-a sada stoji X. Širi kontekst sljedećih primjera pokazuje da i njih treba ubrojiti među

primjere četvrtoga scenarija: L 1,48¹⁰ *prizrê na smerênie rabi svoee* (PsLob 97r), 1P 3,8 *budête vsi edinomisl(e)ni v molitvê trpêlivi bratoljubivi m(i)l(o)stivi pokorlivi smêreni* (MLab 115a) prema gr. ταπεινόφρων¹¹ (lat. *humilis*), 1P 5,6 *smêrête se pod silnu ruku b(o)žiju* (MVat₄ 136a), Ja 1,9-10 *hvalit že se bratrъ smêreni vъ visotê svoei a b(o)gati v smêreni svoem'* (BrVO 282c) prema gr. ταπεινός (lat. *humilis*).

Četvrti scenarij

1. DOLJE i GORE SU JEDNO: X ŽIVI DOLJE, Y ŽIVI GORE
2. X MISLI i OSJEĆA: Y i Z SU JAKO DOBRI ZBOG trećega scenarija
3. ZBOG 2. X *LJUBI Y-a i X-a
4. JER X *LJUBI Y-a X ŽELI ŽIVJETI GORE
5. X SE NE ŽELI SAM POMAKNUTI GORE
6. X ŽELI DA GA Y POMAKNE GORE KADA Y ŽELI

NETKO MOŽE REĆI NEŠTO KAO: X je *smêr*-en

Nadovezivanje se četvrtoga na treći scenarij formalno očituje u sadržaju DOLJE i GORE SU JEDNO koji se pojavljuje na kraju trećega i početku četvrtoga scenarija. Osim toga, u Mt 11,29 *učete se ot mene êko krotk'esm' i smêren'* (MVat₄ 243b) Isus, koji se *smêr*-uje u trećemu scenariju, navodi se kao uzor *smêr*-enja prema četvrtomu scenariju.

U Ph 3,21 *sp(a)s(i)t(e)la čekaemъ ... ki preobrazitъ t(ê)lo smêreniê n(a)šega* (BrN₂ 377d) prema gr. σωτήρα ἀπεκδεχόμεθα ... ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν leksem se *smêrenie* rabi u značenju određenom metonimizacijom kojom se zemaljsko stanje u kojemu se čovjek nalazi, što je posljedica istočnoga grijeha (*smêrenie*), prenosi na čovjeka. Ista je pojava zabilježena i u starozavjetnome primjeru iz Ps 21,22 *sp(a)si me otъ ustъ lъva i otъ rogъ edinorogъ smerenie moe* (PsLob 13v) prema gr. σώσον με ἐκ στόματος λέοντος καὶ ἀπὸ κερῶτων μονοκερῶτων τὴν ταπεινώσιν μου.

U novozavjetnim se tekstovima nalaze potvrde za još nekoliko prijevodnih obrazaca uz prototipne hcsl. *smêriti* (*se*) prema gr. ταπειν- i lat. *humil*-. Ti su obrasci utemeljeni na različitim značenjskim promjenama navedenih novozavjetnih scenarija. U A 2,46 *v smêreni sr(d)ca hv(a)leče b(og)a* (BrVb₁ 172b) hcsl. *smêrenie* stoji prema gr. ἀφελότης kojim se metaforički izriče koncept srodne kreposti jednostavnosti¹².

Nekoliko primjera leksema osnove *smêr*- odražava bliskost slavenskih korijena *mêr*- i *mir*-. U R 11,15 *otvrzenie ihъ s'mêrenie bisi miru* (FgApost 1a), 2C 5,18 *smêriv'sago nasъ sebê is(u)h(rъsto)m' i dav'sago nam' služeniê smêreniê* (BrVO 118b) i 2C 5,19 *b(og)ъ bê o h(rъst)ê mir'smêrae sebe... položiv'namъ slovo smêreniê*

¹⁰ Redak je dio hvalospjeva *Veliča* pa se pojavljuje vrlo često, kao dio čitavoga hvalospjeva ili kao antifona (npr. PsLob 82v, PsLob 97r, PsPar 85v, BrAc 30d, BrAc 38c, CPar 134r, BrPm 354a, BrN₂ 445b, BrVO 93c).

¹¹ Grčke su složenice na sosl. nerijetko prevedene nesloženim riječima (VRANA 1984: 116).

¹² U *Strong's Hebrew and Greek Dictionaries* leksem je ἀφελότης obilježen kao G858, a značenje mu se određuje kao «simplicity, singleness». U leksemu se razlikuju α «(as a negative particle) and phellos (in the sense of a stone as stubbing the foot)».

(BrVO 118b) u grčkome su tekstu hosl. leksemima osnove *smêr*- paralelni leksemi grčke osnove *καταλλαγ*-, a u latinskome leksemi osnove *reconcili*-. Ovu je uporabu glagoljaš prenio iz starocrkvenoslavenskoga predloška u kojima su leksemi osnove *smêr*- zamijenjeni leksemima osnove *smir*-. Primjeri su iste zamjene zabilježeni i u SLOVNÍKU, u rječničkim člancima za *сѣмѣрїєнїє* i *сѣмѣрїати* te *сѣмїрїєнїє* i *сѣмїрїати*. Osim sličnih primjera iz SLOVNÍKA i primjer iz 2C u kojemu se leksem *smêrenь* očekivano pojavljuje prema gr. *ταπεινός* (lat. *humilis*) također pokazuje da je riječ o zamjeni a ne o proširenju značenjske strukture: 2C 7,6 *utěšaei smêrenie utěši ni b(og)ь* (BrVO 119a-b). Rečena se zamjena pojavljuje i na mjestima na kojima stoje leksemi na gr. *ειρην*-. Prvi je takav primjer iz Sir 6,6 u BrVO 375d *smêrājućei se da budutъ s tobоju mnozi světnici že tvoi edinъ ot tisućb* prema gr. *οι ειρηνευοντες σοι εστωσαν πολλοι, οι δε συμβουλοι σου εις απο χιλων*, a drugi iz Pr 10,10 iz BrVO 358b *ize pomizaetъ okomъ s' lъstiju sbiraetъ mužem' skrъb' a obličae ne obinue se smêraetъ* prema gr. *ο εννευον οφθαλμοις μετα δόλου συνάγει ανδρασι λύπας, ο δε ελέγχων μετα παρορησίας ειρηνοποιει*. Prevoditelj je pravilno uočio srodnost značenja grčkih osnova *καταλλαγ*- i *ειρην*- pa je oba preveo leksemima starocrkvenoslavenske osnove *smir*- koji su potom zamijenjeni leksemima starocrkvenoslavenske osnove *smêr*-. Ta se zamjena oslanja na činjenicu da navedene grčke osnove izriču koncept pomirenja koji je bitan čimbenik koncepata vezanih za *smêr*-enje, najočitije u trećemu scenariju.

Posljednja se dva primjera leksema osnove *smêr*- ostvaruju bez utvrdive paralele u grčkome ili latinskome tekstu. Ti primjeri kontekstom i unošenjem u tekst bez povoda u grčkome ili latinskome pokazuju kako hrvatski glagoljaš pojmi lekseme osnove *smêr*-. Prva je iz C 3,12 *oblécite se...vъ utrobê čedrot' v' bl(a)gostinju i v sm(ê)renomudrie¹³ v krotost' i v trp(ê)nie* (MLab 133a)¹⁴. Isti redak u MVat₄ 20b glasi: *oblécete se ... vъ utrobu čedrot' m(i)l(o)sr' diê bl(a)govoleniem' vъ umilenie v smêrenie*, a u Prvotisku (PANTELIC 1967): *oblécite se ... v utrobê milosti blagovoleniem' ot umileniê v smêrenie v trpênie v krotost'* (prema BERČIĆ 1866:68). Grčka je paralela *Ἐνδύσασθε οὖν ... σπλάγχνα οικτιρμοῦ, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραύτητα, μακροθυμίαν*, a latinska *induite vos ... viscera misericordiae benignitatem humilitatem modestiam patientiam*. Drugi je primjer iz G 5,22-23 *plod že d(u)hovni est ljubv' radost' mir' trъpênie dlъgota dobrotа bl(a)gostina krotost' smêrenie vêra upvanie prézvenie vzdr'žanie čistota* (MVat₄ 145a). Isti primjer u BrVb₂ glasi: *plod' že duhovni est' ljub'v' radost' mir' tr'pênie blagota trêbovanie blagovêrie krotost' vzdr'žanie* (prema BERČIĆ 1866: 60). Grčka je paralela *ο δε καρπός του Πνεύματος ἐστιν ἀγάπη, χαρά, ειρήνη, μακροθυμία*,

¹³ U primjeru iz E 4,2 *svъ vsъkoju smêrenоju mudrostiju i krotostiju s' tr'pêniem' priemljuće drug' druga v ljubvi* sintagma *smêreनाê mudrostъ* pojavljuje se prema gr. *ταπεινοφροσύνη* (lat. *humilis*).

¹⁴ Tekst se ovdje podudara s tekстом u *Eninskome apostolu* (MIRČEV i KODOV 1965: 91) koji glasi *oblécete se...vъ otrobъ čedrotъ i blagostъ i smêrenъ mъdrostъ i krotostъ i trъpêni[e]*.

χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραύτης, ἐγκράτεια, a latinska *fructus autem Spiritus est caritas gaudium pax longanimitas bonitas benignitas fides modestia continentia*. Kontekst pojavljivanja leksema osnove *smêr*- u tim je primjerima sintaktički srodan po tome što je u obama primjerima riječ o nizanju značenjski srodnih leksema. U C 3,12 u grčkome tekstu postoji leksem ταπεινοφροσύνη, a u MLab u kojemu jedinome od tri navoda tekst točno odgovara grčkome tekstu, paralela mu je hcsl. *sm(ê)renomudrie*. U *Prvotisku*, u kojemu je tekst promijenjen pojavljuju se jedan do drugoga kao sinonimi *umilenie* i *smêrenie*, a u MVat₄ u tekstu ostaju još samo ta dva leksema čime se tekst značajno udaljuje i od grčkoga i od latinskoga predložka. U G 5,22 u BrVb₂ koji točno odgovara grčkome predložku nema leksema osnove *smêr*- što pokazuje da je tekst u MVat₄ posljedica zahvata hrvatskoga glagoljaša. Taj zahvat nije određen prilagodbom VULGATINU tekstu, što pokazuje činjenica da se hrvatskokrkenoslavenski i latinski ne podudaraju u broju nanizanih leksema, a osim toga u latinskome tekstu nema leksema osnove *humil*-. S obzirom da tekstološki vid promjena u tekstu nije predmet ovoga članka, razlučit će se samo ono što se tiče značenja vezano za navedena dva retka iz Pavlovih poslanica. Pisar MVat₄ svojim tekstom u C 3,12 pokazuje da su u hrvatskome crkvenoslavenskome leksemi *umilenie* i *smêrenie* sinonimni, na što upućuje i stanje u *Prvotisku*, te da se značenjska struktura tih leksema podudara s dijelovima struktura značenjski srodnih *krotost* i *trpênie* do te mjere da se posljednja dva leksema mogu i izostaviti ako su u neposrednoj okolini prvih dvaju leksema. Pisar istoga kodeksa u G 5,22-23 umetanjem leksema *smêrenie* bez povoda u grčkome ili latinskome tekstu pokazuje da je za njega taj leksem bitan dio leksika vezana za konceptualnu kategoriju kreposti (koji su “plodovi Duha”) zbog čega ga slobodno umeće u navedeni niz. Iz navedenoga se može zaključiti da se u tim primjerima ostvaruje četvrti scenarij.

5. ODNOS ZNAČENJSKIH INAČICA (SCENARIJA)

U grčkome se u osnovi ταπειν- ostvaruju prvi, drugi, treći i četvrti scenarij. Metaforizacija prvoga kojom nastaje drugi scenarij do 4. koraka u grčkome jeziku nije vezana samo za biblijski kontekst. Kao što je pokazano u drugome poglavlju ona se pojavljuje u svakodnevnome grčkome jeziku. Potpuni je drugi scenarij već svojstven biblijskomu jeziku, a treći su i četvrti još osobitiji jer su obilježeni kršćanskim svjetonazorom koji se temelji prvenstveno na Novome zavjetu. U latinskome, u kojemu je osnova *humil*- prijevod grčke osnove ταπειν-, situacija se bitno ne razlikuje.

U starocrkvenoslavenskome je tekstu drukčije. U izricanju koncepta poniznosti glagoljaš nije posegnuo za tek doslovnim prijevodom grčkoga kršćanskoga termina. Prije svega, glagoljaš osnovu *smêr*- rabi u značenju vezanu za značenja sastavnica

osnove (*sb-* i *mêr-*) u svakodnevnome govornome slavenskome idiomu (A scenarij). To se značenje u grčkome uopće ne izriče osnovom *ταπειν-* već osnovama čije je značenje vezano uz koncept mjere pa ga se u okviru izlaganja o biblijskome jeziku može staviti sa strane. Da se prevoditelj odlučio za doslovan prijevod osnove *ταπειν-* to bi ga vjerojatno dovelo do neke starocrkvenoslavenske osnove s korijenom *-niz-* ili *-zem-*. Prevoditelj se umjesto toga odlučio za postupak kojemu je početna točka određivanje prototipnoga biblijskoga koncepta vezana za grčku osnovu *ταπειν-*. Na osnovi teološkoga znanja prepoznao ga je u Isusovu silasku na zemlju, njegovu poniženju do smrti i ponovnome uzdignuću na nebo. Tomu je dvosmjernomu putovanju cilj pomirenje i ujedinjenje Božjega i ljudskoga svijeta. Radi leksikaliziranja je toga složenoga koncepta skovao starocrkvenoslavensku osnovu *smêr-* čija prva sastavnica (morfem *sb-*) označava da su nužna dva entiteta, od kojih se jedan prilagođuje drugomu, a druga (morfem *mêr-*) da se ta dva entiteta trebaju dovesti u pravilan odnos koji osigurava pomirenje i ujedinjenje dvaju prethodno odvojenih entiteta. Prototipnost se trećega scenarija očituje i u činjenici da on organski povezuje drugi i četvrti scenarij tako što sadrži bitne sastavnice obaju tih scenarija. Jednom uspostavljeni prijevodni obrazac gr. *ταπειν-* prema scsl. *smêr-* primjenjuje se zatim na sve pojave leksema grčke osnove *ταπειν-*, pa i kad je veza s prototipnim značenjem oslabljena kao što je slučaj s prvim scenarijem.

6. ZAKLJUČAK

Obrađeni primjer pokazuje jedan od vidova značenja Metodovih riječi “gdje izraz bijaše dalek, ili bi pomutio smisao, usudismo se upotrijebiti drugu riječ” jer “prevodimo jasnu poruku Evanđelja, a ne točnost riječi”. Prevoditelj je bio spreman uspostaviti prijevodni obrazac u kojemu se starocrkvenoslavenski leksem značenjskom strukturom udaljava od grčkoga leksema i kada je biblijsku poruku želio iznijeti i jasnije nego je ona izrečena u grčkome tekstu. Tako je prevoditelj izborom scsl. osnove *smêr-* svoj tekst svjesno impregnirao teološkom informacijom kojom nije impregniran grčki tekst jer se grčka osnova *ταπειν-* prvotno odnosi na jednostavniji koncept snižavanja dok se starocrkvenoslavenska osnova odnosi na složeniji koncept dolaženja na pravu mjeru nakon, metaforički, uzvišenja i sniženja odnosno poniženja.

Prevođenjem koje uključuje novu konceptualizaciju koja nije izravno vezana za konceptualizaciju u grčkome prevoditelj istovremeno čini dvije stvari. Prvo, komunikacijski zadatak prevoditelja obavlja izrazito autoritativno: svojom parafrazom prelazi granice jednakovrijednosti poruke koji se u suvremenoj teoriji prevođenja drži idealom jer već morfologijom sugerira teološki pravilno razumijevanje biblijskoga teksta naglašavajući razliku kršćanskoga od poganskoga razumijevanja važnoga koncepta poniznosti. Dok je u poganskome

svjetonazoru poniznost jednaka poniženju i negativno obilježena, u kršćanskoj je svjetonazoru ona pozitivno obilježena. Na takav je postupak prevoditelja vjerojatno ponukala prvenstveno evangelizacijska svrha prevođenja Biblije. Drugo, nakon što je jednom uspostavio prijevodni obrazac, prevoditelj formalno čuva vjernost grčkomu izvorniku time što taj prijevodni obrazac primjenjuje i kada to nije posve primjereno.

Na provedeno se istraživanje organski nastavljaju istraživanje koncepta ljubavi te značenja leksema osnove *umil*- koja još nisu provedena. Za izricanja se scenarija pokazalo da je koncept ljubavi nuždan čimbenik koncepta poniznosti, a isto potvrđuju i primjeri zamjene osnova *smir*- osnovom *smêr*-. Prema jednome se biblijskome mjestu u kojemu se hrvatskokrkvenoslavenski tekst dosta razlikuje od grčkoga (i latinskoga) predložka pokazuje da su hrvatskomu glagoljašu osnove *umil*- i *smêr*- sinonimne, kakav slučaj nije u starokrkvvenoslavenskoj. Odnos bi tih dviju osnova u starokrkvvenoslavenskoj i hrvatskokrkvenoslavenskoj trebalo bolje istražiti prije utvrđivanja onomasiološke strukture koncepta poniznosti.

LITERATURA

- BERČIĆ, I. 1871. *Ulomci Svetoga Pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom*, Prvi dio. Prag: Tiskarnica sinovah Bogumila Haase.
- BLANK, A. 2003. Polysemy in the lexicon and in discourse. *Polysemy, Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 267-293.
- BRATULIĆ, J. 1985. *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- FRISK, H. 1973². *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*. II. sv. (ΚϞ-Ω). Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- GEERAERTS, D. 1997. *Diachronic Prototype Semantics, A Contribution to Historical Lexicology*. Oxford: Clarendon Press.
- GRABAR, B. 1986. Ćirilometodski i staroslavenski prijevodi u hrvatskoglagojskim prijepisima, *Slovo* 36: 87-94.
- IVIR, V. 1978. Ekvivalencija u prevođenju. *Godišnjak Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije* 2: 101-109.
- JERUZALEMSKA. 1998. *Jeruzalemska Biblija*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- LARSON, M. L. 1984. *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*. Lanham-New York-London: University Press of America, Inc.
- MALLORY, J. P., D. Q. ADAMS. 1997. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London – Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.

- МИНЧЕВА, А. 1978. *Старобългарски кирилски откъслци, Български езикови паметници Т. I*. София: Българска академия на науките.
- МИРЧЕВ, К., Х. КОДОВ. 1965. *Енински апостол. Старобългарски паметник от XI. век*. София: Българска академия на науките.
- PANTELIĆ, M. 1967. Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368. *Radovi Staroslavenskog instituta* 6: 5-108.
- РИБАРОВА, З., З. ХАУПТОВА. 1998. *Григоровичев паримејник*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- РСЈНР. 2000. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. (I. sv.). Zagreb: Staroslavenski institut.
- SEPTUAGINTA. <http://www.e-sword.net>.
- СЕВЕРЬЯНОВЪ, С. 1954. *Синајска псалтырь глаголический паметникъ XI вѣка*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt. (pretisak, izvornik tiskan u Petrogradu 1922)
- SKOK, J. 1972. Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga druga: K-poni¹. Zagreb: JAZU.
- SLOVNÍK 1997. *Slovník jazyka staroslověnského, IV: C-Y*. 1997. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd.
- STRONG'S. *Strong's Hebrew and Greek Dictionaries*. <http://www.e-sword.net>.
- VRANA, J. 1984. Leksičke varijante staroslavenskog prijevoda Evanđelja i njihov odnos prema grčkom originalu, *Južnoslovenski filolog XL*: 93-118.
- VULGATA. <http://www.e-sword.net>.
- WALDE, A. 1938³. *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*. I. sv. (A-L). Heidelberg: Carl Winter Universitäts Heidelberg: Carl Winter Universitätsbuchhandlung.
- WIERZBICKA, A. 2003.² *Cross-Cultural Pragmatics, The Semantics of Human Interaction*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- WIERZBICKA, A., J. HARKINS. 2001. Introduction. J. Harkins, A. Wierzbicka (eds.). *Emotions in Crosslinguistic Perspective*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 1-34.

S a ž e t a k

Semantička raščlamba biblijskih primjera hrvatskokrkvenoslavenske osnove *smêr*- provedena na osnovi njezine morfologije i scenarija izrečenih *prirodnim semantičkim metajezikom* pokazuje da se grčka osnova ταπειν- značenjski razlikuje od svojega prijevoda, starocrkvenoslavenske osnove *smêr*-. Posljednja je osnova semantički složenija i uključuje teološko tumačenje evanđeoskoga koncepta (koji se razlikuje od starozavjetnoga) povezanoga s grčkom osnovom ταπειν-. To znači da je barem u nekim slučajevima evangelizacijska svrha stvaranja starocrkvenoslavenskoga jezika imala odlučan utjecaj na prevodilački proces. U slučaju raščlanjene osnove prevoditelj prevođenje poima ponajprije komunikacijski a ne lingvistički.

Ključne riječi: koncept poniznosti, prirodni semantički metajezik, prototipno značenje, prevođenje, metaforizacija

Summary

THE MEANING OF THE CROATIAN CHURCH SLAVONIC STEM *SMÊR*- AND TRANSLATION INTO OLD CHURCH SLAVONIC

Semantic analysis of the biblical examples of the Croatian Church Slavonic stem *smêr*- carried out on its morphology as well as on the basis of the scripts articulated by the *Natural Semantic Metalanguage* shows that the Greek stem ταπειν- semantically differs from its translational Old Church Slavonic equivalent stem *smêr*-. The latter is semantically more complex and includes the theological interpretation of the evangelical concept (which differs from the Old Testament concept) connected to the Greek stem ταπειν-. It means that at least in some cases evangelizational purpose of the Old Church Slavonic had a dominant influence on the translational process. In the case of the analysed stem the translator exhibits primarily communicative and not linguistical understanding of the translation.

Key words: concept of humbleness, Natural Semantic Metalanguage, prototypical meaning, translation, metaforization

Izvorni znanstveni članak

Autor: Vida Lučić

Staroslavenski institut, Zagreb